

Золотим світлом грає в уяві Марусі святий Київ, до якого нарешті дійшли: «...той стольний град, золотоверхе диво, душі моєї малиновий дзвін!» [3, 107]. Дійсно, за словами Р. Галицької, роман «Маруся Чурай» позначений «особливо шанобливим, побожним і благоговійним ставленням до київських святинь» [7, 5-6]. І невимовно вражаючим є видовище реального Києва, яким пройшла армія коронного гетьмана Радзивіла: «Чогось так тихо, мов пройшла чума. І каже дяк: - Згадай про жінку Лота. Не озирайся. Києва нема» [3, 107].

Головний енергоінформаційний момент у враженні від святої столиці – замкнені ворота Лаври. Вони закриті не так для людей, як для зла: «Святі ворота взято на ланцюг. У Лавру не пускають волоцюг» [3, 109]. Це означає, що легкий широкий шлях закрито для всієї нації, зокрема для тих, хто рветься пройти цим шляхом по життю – своєму і чужому. У літературі 1960-70-х закриті ворота в кінці паломницького шляху, ймовірно, є символом, розкриття повного значення якого ще попереду. Так само, до речі, не відкрились для ворогів, для омани й зла ворота Полтави (чи не через ту саму чаклунку, яка «у середу Гриця отруїла?»): «О давнє місто, звикле до облоги, яка тривожна буде в тебе ніч!» [3, 119].

Показаний з такою художньою майстерністю, увесь життєвий шлях легендарної Марусі Чурай є духовним подвигом, який серед інших тримає на світі цілісність і правду українського народу. Поема Ліни Костенко є потужною і ще не до кінця розгаданою енергоінформаційною системою, скерованою на відновлення цілющої історичної пам'яті в її особистісному ключі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дівчина з легенди: Маруся Чурай / Упорядкування, підготовка текстів та післямова Л. Кауфмана. – К.: Дніпро, 1967. – 134 с.
2. Клочек Г. Історичний роман Ліни Костенко «Маруся Чурай»: шкільна версія аналізу / Григорій Клочек. – Кіровоград: Степова Еллада, 1998. – 52 с.
3. Костенко Л. Маруся Чурай // 3 десятиліть. Українська література другої половини ХХ ст.: Навчальний посібник / Упорядник М. Сорока. – К.: Грамота, 2005. – С. 18-237.
4. Барабаш С. Поетична історіософія Ліни Костенко: безсмертя духу / Світлана Барабаш. – Кіровоград: Степова Еллада, 2003. – 80 с.
5. Барабаш С. Символ дороги як простір самопізнання в ліриці Ліни Костенко / С.Барабаш // Сучасний погляд на літературу: зб. наук. праць. – Вип. 8. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2002. – С. 145-154.
6. Улицький Й. Внутрішня одіссея: Релігійні популярно-дидактичні дослідження-мініатюри / Йосип Улицький. – Львів: Монастир Монахів Студійського Уставу, 1996. – 48 с.
7. Галицька Р. Релігійно-духовний дискурс жіночої поезії 60-х років ХХ ст. (на матеріалі творів Емми Андіївської, Анни-Марії Голод, Ірини Жиленко, Зореслави Коваль, Ліни Костенко і Марти Мельничук-Оберраух): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / Р.Галицька. – Івано-Франківськ, 2008. – 24 с.

УДК 821. 161. 2 – 3. 09: 398. 47

ТИПИ МИСЛЕННЯ, МОВЛЕННЯ Й ДІЯННЯ ХАРАКТЕРНИКІВ

Козлов А.В., д. філол. н., професор

Криворізький державний педагогічний університет

У статті досліджено типи мислення, мовлення й діяння козаків-характерників у творі Я.Кухаренка «Пластуни». Визначено особливості сприймання, осмислення, оцінення й відображення дійсності особливим типом козаків – пластунами.

Ключові слова: козацтво, характерники, пластуни.

Козлов А.В. ТИПЫ МЫШЛЕНИЯ, РЕЧИ И ДЕЙСТВИЙ ХАРАКТЕРНИКОВ / Криворожский государственный педагогический университет, Украина.

В статье исследованы типы мышления, речи и действий казаков-характерников в произведении Я. Кухаренка «Пластуны». Определены особенности восприятия, осмысления и оценки реальной действительности особым типом казаков – пластунами.

Ключевые слова: казаки, характерники, пластуны.

Kozlov A.V. THE TYPES THINKING, SPEECH AND ACTION CHARACTER / Kryviy Rig State Pedagogical University, Ukraine.

In the article investigates the types thinking, speech and action character kozatstva in the story J.Kyharenka "Plastuny". The definite especially perception, to interpret and estimation reality especially types kozakov – plastunys.

Key words:kozatstvo, character, plastuny.

Фактично всі народи світу мали й мають своїх унікалів: одні – йогів і пророків, інші – волхвів, чаклунів, шаманів, знахарів, ворожбитів і т. ін. І в кожній такій групі незвичайних людей є по-своєму унікальні системи, схеми, зразки чи просто рідкісні особливості мислення, мовлення й діяння. І це не просто своєрідна «групова ментальність», а система унікальних світобачень та самоусвідомлення; досить рідкісні способи й системи критеріїв, оцінок і цінностей і, безумовно, рідкісні способи репрезентації своїх здібностей, себе самого, предметів, явищ і процесів реальності.

Простіше кажучи, це – дійсно цілі системи надзвичайно оригінальних, дивних і багатьом здається, чудесних і навіть фантастичних способів життя й особливо діяння.

У часи посиленої уваги чорних, білих (та й інших – досить різнокольорових) магій ці питання не просто цікавлять людей – вони їх постійно й дуже бурхливо тривожать. Згадати б лише одне відьмацтво, котрим реально (часом дуже криво) переймалися навіть глави держав і урядів та владики найпоширеніших релігій і церков світу. І чи не найкращим доказом сказаного є надзвичайна увага сучасників до екстрасенсів (зокрема до особистості Вольфа Месінга), і до людей подібного типу.

Одним із таких надзвичайних явищ давно вже стало українське характерництво. Воно тривожило й тривожить свідомість усіх тих, хто хоча б найменшим способом торкався його – реально чи в спогадах, у переказах або й у міфах суто національного характеру.

У «малій енциклопедії» «Українське козацтво» характерник – це «годовник – чаклун, чарівник, людина, що має надприродні здібності» [2,604]. І далі в цьому ж джерелі знань про українське характерництво говориться, що воно було не лише серед козаків-запорожців, а й знане та шановане в усій Україні. Ідеться про те, що звичайні козаки й усі інші українці, навіть посполиті, щиро вірили в здібності характерників «перепиняти руками ворожі кулі і ядра, плавати на повстині по ріках, озерах і морях, бачити за допомогою особливих люстерок («верцадл») те, що діється або знаходиться за кілька верст від них, перекидатися на тварин і птахів, перетворюватися в куці й дерева, довго перебувати під водою і т. п. Вважалося також, що їх не брали ні вогонь, ні шабля, ні стріла, ні куля (крім срібної). Серед простого люду побутувала думка, що характерництво допомагало перемагати будь-яких супротивників і завжди залишатися неушкодженими в бою» [2, 604].

Таке бачення й репрезентування характерництва підтримувалося і козацтвом, і народом, оскільки воно не тільки по-своєму допомагало всім їм і в бою, і в побуті, а й породжувало в людях постійні прагнення стати якщо не характерником, то хоча б схожим на характерника, набуті їхніх здібностей тощо. Більше того, українцям вигідно було виставляти характерників і перед світом: «Досить часто січовики поширювали різні чутки про характерництво своїх ватажків, у т. ч. і кошових отаманів (як, наприклад, про незвичайні здібності Івана Сірка)» [2, 604].

Оскільки серед характерників зустрічалися, як уже сказано, і «годовники» (чаклуни), і «чарівники», і люди з іншими «надприродними здібностями», розглянемо їх окремо. Чи не найпоширенішими в побуті українців були диваки.

Диваки – це люди, котрі за всяку ціну виокремлюючись із-поміж інших, думають, говорять і діють дуже сміливо, ефектно, хоча й напіврозумно, чим справді викликають до себе особливу увагу. У цій статті можна було б розглянути твір «Диваки» і деякі дивакуваті вчинки окремих персонажів. Та чи не найяскравішим прикладом досить багатогранного характеру дивака є образ Грині Мамайчука в романі О.Гончара «Тронка». Цей молодий чоловік замальовується на фоні яскраво патетичних діянь і вчинків радянських трударів сіл, аеродромів та полігонів; в оптимістично-райдужному оточенні молоді і в бурхливому потоці авторських та персонажних поривів у боротьбі за мир у всьому світі він шукає відповіді на банальне й у той же час філософське питання: «Для чого ти живеш?».

Оскільки дивацтва – це такі явища, котрі, як правило, підпорядковуються моді (точніше – модності), вони нерідко втрачають ознаки переважно унікальності і помітну незвичність. Саме так (або майже так), сприймалися «хіпі», «панки» і їм подібні. До того ж, дивацтва умисно (з якоюсь метою, бо в всерйоз це робити не можливо) оголошуються навіть героїчними, іронічними, формою протесту тощо, а вони в абсолютній більшості – звичайне безглуздя, здійснене від нічого робити («з жир», від нудьги) або від небажання по-справжньому працювати, рідше – з причин психічного захворювання.

Найдивовижніше, що саме диваки мислять, як правило, дуже логічно і послідовно: сприймають, усе добре (навіть дуже добре) осмислюють, майже реально й об'єктивно оцінюють і частіше всього – реалістично відображають. Справа лише в тому, що диваки на перший погляд видаються повністю

дезорієнтованими в цінностях і в критеріях їх визначення. Проте уже при першому серйозному знайомстві з причинами, умовами і особливо з мотивами діяння диваків з'ясовується, що диваки здійснюють достатньо контрольовані акти і процеси мислення – уже на етапі сприймання світу й себе самих диваки відкрито мотивують їхню діяльність, й визначають кінцеві цілі їхніх конкретних, фізичних чи інтелектуальних вчинків і пошуків, а тому спілкуються з оточенням відверто і відкрито до наївності. Біда дивацтва криється в тому, що диваки ще безсилі подолати перепони до їхніх кінцевих цілей.

Досить близькими до словесного «оформлення» дивацтва (хоча й помітно соціалізованішими, а тому й суспільно вагомішими) бачаться думки, слова (нерідко – звуконаслідування) та суспільні позиції **пластунів**. З одного боку (а саме в соціальному плані), пластуни бувають помітно прив'язані до тих соціальних спільнот, на які вони працювали в часи битв і побоїщ.

З іншого – між битвами вони місцями, а іноді й роками, проживали в очеретах, у темних лісах, в інших «нетрях». Разом із тим – це «відлюдники» природи, а з іншого – вони (як пише Я.Кухаренко в оповіданні «Пластуни») майже постійно навчалися характерництву і тому дивували людей не лише способом їхнього життя, а й здібностями психо-фізіологічного плану: від виключно схожих звуконаслідувань до яскравих втілень в образи й характери звірів – тобто пластуни максимально зливалися з природою.

У той же час люди цієї соціальної спільноти відзначалися помітно обмеженістю світобачення та поверховістю усвідомлення і самих себе, і світу навколишнього.

Напевне, давалося взнати і те, що пластуни лише під час битв та походів долали широкі простори, та й то більшість із них діяла в таких ситуаціях скоріш за схемою – «знання і особливо вміння та навички приходять до людини у процесі і внаслідок довготривалого практично-механічного (тренувального) запам'ятовування, а іноді напівосмисленого та максимального вираження волі і керування своїм тілом.

Головне для пластуна, «розпластавшись», «пластуючи», рідше – «сидячи» і вже зовсім рідко «стоячи» (у засідці чи в поступовому і плавному русі), досягти настільки повного злиття з природою, щоб його не зміг виявити й викрити ні птах, ні (тим більше) ворог. Усе це використовувалося в процесі здійснення розвідувальних дій, на полюванні, а нерідко і в стосунках з іншими людьми. Тобто пластун нібито й справді живе і діє за досить спрощеною, навіть якоюсь мірою «спримітизованою» схемою (хоча й дивує інших витримкою, терпеливістю і здатністю «перевтілюватися» в об'єкти флори і фауни.

Чи не найточніше відтворив причини та умови виникнення пластунства (*«Як же замирих Турчинь, Чорноморци прийшли на Кубань. Там... знайшли вони такижъ плавни, як і на Днипри. Жонатых стали обсеелять слободамы, а сиромы – хто ремесный – въ Нову Сичъ, по куреняхъ, охочи до звиря розсыпалысь по плавняхъ и на запорозький киталтъ добувалысь. При пластунахъ буллы охочи хлопци, при ныхъ вони й зросталы, а навчивишись характера, робылись пластунамы»*) Я.Кухаренко в оповіданні «Пластуни» [1, 88-89]. Дуже детально автор описав спосіб життя пластунів у такий спосіб: *«Пластуны стреляли дыкий звирь, якого тогди въ днпировыхъ плавняхъ було доволи»* [1, 88].

Розтлумачив Я.Кухаренко й те, чому цей особливий тип козаків називали пластунами: *«...звалысь за те, що непосыдячы буллы, все вешталысь по плавняхъ и якъ больше имъ прыходылось мыслыть грязь, ниже ходыть по сухому, сыричь пластать...»* [1, 88].

Пластуни були дуже вправними воїнами, а тому були і в піхоті, і в «коминныхъ». А далі цей автор розповідає про те, як серед пластунів зростали та виховувались характерники: *«При пластунахъ буллы охочи хлопци, при ныхъ вони й зросталы, а вывчивишись характера, робылись пластунамы»* [1, 89], тобто для пластуна крок до характерництва – це добре осмислений вчинок.

Пластуни зневажали будь-які розкоші, а тому були готові до поневірянь, змін місця проживання. Вони добре орієнтувалися на місцевості, розрізняли ходу дикого звіра, добре імітували крики різних птахів: *«Справжній пластун загавка якъ лисиця, зачмыше якъ кабанъ; крыкне якъ олень, або якъ коза дыка засипае дыкымъ пивнемъ, захарчыть харсуномъ, завые вовкомъ, забреше собакою»* [1, 94].

Свої землі вони охороняли пильно від будь-якого ворога. Частіше всього на їхні землі з метою наживи приходили черкеси, яких вони зневажали, оскільки ті були, на їхню думку, недолугими. А до впадоби їм були ті вороги, які *«...зъ такымъ же розумомъ якъ и вони»* [1, 93].

Я.Кухаренко зізнався, що *«щобъ напысать вси пластунскы порядкы, то була бъ цила кныжка. Може найдутця молодчи, до того охочи»* [1, 94]. І це справді так.

Не оминув автор і опису одягу, у якому були пластуни: *«...на ногахъ онучи суконны, або портняны съ шерстянымы, або прядвжянымы волокамы. Черевыки, або постыльцы, больше свинячы на верхъ шерстю, щобъ не шамтило въ травы»* [1, 96].

Голдовники (рос. – «калдуны») – це не звичайні чаклуни, а саме ті з них, які «за- і причаровують», при- і відвертають когось «до» чи «від» кого (або «до» чи «від» чогось), і роблять вони все це особливим способом – «галтуванням», тобто цілеспрямувальними словами і словосполученнями, вимолюванням з

особливою вольовою (придиво-навіювальною) інтонацією мало- (або й зовсім не) зрозумілих звукосполучень, слів та словосполучень, рідше – цілих речень та висловлювань, які впливають на підсвідомість людини, тим самим готуючи її до здійснення незвичних або й надзвичайних вчинків.

При цьому «галдіж» (монотонне бубніння) артистично-стривожено діє на стурбованого чимось або кимось слухача особливо помітно. І тому він, сприймаючи особливі вольові імпульси і майже не осмислюючи змісту чи форм «галдування», підсвідомо піддаючись навіюванню, фактично йде до бажаної йому цілі.

Таким чином, «голдовник» розраховує на те, що його слухач, сприймаючи малодоступну і майже незрозумілу «мову», сам (підсвідомо) почне сконцентровувати його психофізіологічні (а перш за все – вольові) зусилля для досягнення мети. А це значить, що ні «голдовник», ні «слухач» не здійснюють класичних форм сприймання, осмислення, оцінення, що й видається людям надприродним, неосягненим, по-своєму чарівним.

Чаклуни діють значно надійніше – вони додають до «галдування» ще й систему допоміжних засобів (трав, ароматів, предметів, картин, тіней і відтінків, вилитих із воску фігурок і т. ін., тобто діють на слухача значно компетентніше. Нерідко чаклуни вводять людину в транс (тобто в такий стан підсвідомої збудженості, у якому вплинути на підсвідомість людини стає значно легше). І тоді акцент впливу майже повністю переноситься на нічим не контрольоване сприймання та на автоматичне (підсвідоме) запам'ятовування навіяного. Осмислення й оцінювання сприйнятого подразника ігнорується ще майже повністю. А тому й відображення його стає майже автоматичним – людина зомбується й починає діяти без особливих зусиль чаклуна. Свідомість «зачарованого» ігнорується повністю – «піддослідний» навіть при найсильнішому напруженні пам'яті фактично ніколи не може переказати того, що з ним відбулося під час «чаклування».

Чарівник – той, що не тільки приваблює інших чим-небудь, а ще й діє на них своєю привабливістю так, що об'єкт чарування (при- або зачарування) сповна контрольовано мислить (тобто сприймає, осмислює, оцінює і навіть відображає сприйняте), хоча сам процес усвідомлення (перш за все – осмислення) здійснюється досить поверхово – у стані високоемоційного, переважно позитивного, афекту.

Подібними прикладами досить щедро пересипані твори української літератури: Петро чарує Наталку своєю зовнішністю («Наталка Полтавка» І. Котляревського); Галя – Чіпку – високою душевною піснею («Хіба режуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного); Лукаш – Мавку – душевною грою на сопілці («Лісова пісня» Лесі Українки) і т. ін.

Творці див – це люди, думки, слова, але перш за все – окремі дії і вчинки, видаються багатьом, а то і більшості людей неможливими або майже неможливими і тому – просто чудесними, нереальними, навіть незрозумілими для абсолютної більшості людей, хоча насправді майже всі «чуда» і «чудеса» і чудо творення сповна переконливо пояснюються з науковою точністю. Саме тому більшість чудес було здійснено тоді, коли науці ще не під силу було пояснити самі механізми чудотворення. А в часи наукового прогресу (навіть справді чудовий) подвиг Матері Терези освічені люди ніяк не можуть пояснити.

У цьому випадку більшість чудотворень діється за логічного або містеріального фокус-дійства: вся увага глядачів сконцентровується не на причинах, умовах чи мотивах чудотворення (а, отже, й не на сприйманні), не на самому його процесі, не на осмисленні та оцінюванні – саме ці моменти здебільшого свідомо утаємничуються, завуальовуються такими жестами, словами й діями, котрі покликані відвести увагу слухача або глядача в іншому напрямку), а в першу чергу на результаті – на демонстрації цих наслідків, досягнутих невідомо чому, коли і як саме.

І справді, чи не найпоказовішими на цей раз є життя й особливо діяльність згаданої вже Матері Терези: як вона починала збирати гроші для її знаменитого фонду допомоги страдникам світу; хто, чому й скільки вносив до того фонду; як і чому ці фонди розподілилися між знедоленими та банківськими рахунками «не знедолених» і самої Терези. А коли все те стало досліджуватися (осмислюватися й оцінюватися церквою з метою з'ясування: заслуговує ця жінка бути оголошеною святою, то виявилось, що дії цієї «чудотворці» не завжди яскраво виражені саме як чудесні.

Саме продумане, кероване волею й зовсім несвідоме утаємничене протікання процесів і складових усвідомленого чудотворення й надає цьому дійству та його наслідкам характеру (або хоча б ознак) сакральності й божественності вчинку, дії чи діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кухаренко Я. Пластуни / Яків Кухаренко. – К., 1836.
2. Українське козацтво: Мала енциклопедія. – Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. – 672 с.